

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ЛУЦЬКИЙ АНДРІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 340.12(477)

**ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини "Україна"

Науковий консультант

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України
Костицький Михайло Васильович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України
Скрипнюк Олександр Васильович,
Національний університет "Острозька академія"
професор кафедри теорії та історії держави і права;

доктор юридичних наук, професор
Пархоменко Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
вчений секретар;

доктор юридичних наук, доцент
Рогач Олександр Янович,
Ужгородський національний університет,
проректор з науково-педагогічної роботи

Захист відбудеться «25» листопада 2015 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.139.01 у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна" за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

Автореферат розісланий «23» жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.О. Короєд

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Демократичний вектор розвитку та розбудова в Україні правової держави передбачає, в якості неодмінної умови, створення оптимальної для сьогодення нормативно-правової бази та дотримання законності і порядку як представниками влади, так і всіма громадянами. Дисертант не підтримує радикальних прибічників концепції ліберального устрою (Р. Арон, Д. Белл, Ф. Фукуяма та ін.), які вважають, що суспільство повинне бути вільним від будь-якої ідеології. Як засвідчують реалії життя, такі прогалини суспільної свідомості все одно заповнюються, але невпорядкованість цих процесів призводить до появи націоналістичних, тоталітарних, фундаменталістських та інших асоціальних руйнівних ідеологій. Тому роль ідеології в державі загалом і правової ідеології зокрема, з часом повинна не применшуватися, а навпаки, зростати.

Сьогодення обумовлює необхідність відмови від методологічних концепцій суто економічних детермінант суспільного розвитку та їх заміни концепціями, що прагнуть враховувати множинність чинників при аналізі соціальних процесів. Одним із таких чинників, безумовно, є ідеологічний, який дозволяє пояснити, чому за інших рівних умов окремі особи, соціальні групи та, навіть, держави, обирають раціонально не обумовлені моделі поведінки, що ніяк не наближають їх до задоволення власних потреб і досягнення бажаних цілей соціального добробуту. Пояснити такий стан речей у межах доктрин, що оцінюють ідеологічний чинник як факультативний, практично неможливо.

Усе вище зазначене повною мірою стосується розвитку правової системи, яка також належить до поліваріативних та нежорстко детермінованих суспільних систем. Вивчення особливостей формування правосвідомості на всіх рівнях (особистісному, груповому, суспільному) дозволяє не лише прогнозувати вектори її динаміки, але й впливати на їх вибір за допомогою ідеологічного регулювання в межах правової системи.

Розбудова демократичної правової держави в Україні актуалізує необхідність вивчення проблем, пов'язаних із правовою ідеологією. За таких умов правова ідеологія повинна розглядатися в її структурних взаємозв'язках із іншими елементами правової системи, а також як складова інших соціальних систем. Враховуючи те, що держава, яка позиціонує себе як демократична та правова, не повинна регулювати політичну, релігійну, моральну та інші сфери життєдіяльності суспільства, вона все більше концентрується саме на правовій ідеології, віддаючи контроль за вищезазначеними сферами інститутам громадянського суспільства. Так правова ідеологія стає базовою формою ідеології держави як політично організованого суспільства та як певного апарату управління й примусу (хоча її роль в різних правових системах не однакова).

Важливо відзначити, що правова ідеологія має, на відміну від інших різновидів ідеологій, моністичний характер, оскільки вона ґрунтується на безальтернативній для конкретної держави системі правових норм. Найближча до

неї за своєю сутністю політична ідеологія, навпаки, повинна бути плюралістичною, тобто відображати певні групові чи суспільні інтереси. Відповідно, різняться й обумовлені цими різновидами ідеологій форми поведінки: приписи правової ідеології спрямовані на дотримання формально обов'язкових для всіх громадян правил поведінки; політичної ідеології – на досягнення різноманітних, інколи – діаметрально протилежних, цілей політичних партій, але в межах визначеного державою правового поля.

Таким чином, можемо стверджувати, що правова ідеологія в сучасних умовах державотворення та правотворення в Україні стає певною об'єднуючою ланкою між розумінням громадянами сутності норми права (когнітивна складова правосвідомості), її схваленням і прийняттям як власної норми (емоційна складова правосвідомості) та її реалізацією (поведінкова складова правосвідомості), яка має загальний характер, встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин та забезпечується відповідними державними гарантіями.

На такому рівні узагальнення правова ідеологія є самостійним політико-правовим феноменом, функціональне призначення якого полягає в унормуванні життєдіяльності окремих громадян країни та різних соціальних груп, підпорядкуванні їх цілям суспільного прогресу, створенні своєрідного «консенсусу інтересів» для реалізації життєво важливих функцій держави в цілому.

В історичному контексті проблема правової ідеології та її співвідношення з правом є спадкоємицею традицій християнської правової думки, закладеної Митрополитом Іларіоном у політико-правовому трактаті «Слово про закон і благодать». Його темою стали роздуми щодо співвідношення закону (позитивно-правового порядку, відображеного в Старому Завіті) і благодаті (формально не визначеної справедливості, описаної в Новому Завіті). Іларіон вказував, що для тих, хто живе в благодаті, закон не потрібен: проживаючий в благодаті і так не порушить закон; закон потрібен для тих, хто не знайомий із благодаттю.

В межах нашого дослідження ця теза особливо важлива, оскільки вона підкреслює, що правова ідеологія, яка містить у собі правові цінності, за своїм змістом значно ширша, ніж усі закони держави. Правова особистість, тобто людина, яка живе відповідно до установок правової ідеології, ніколи не проігнорує чинне право, не наблизиться до порушення правового закону. В цьому розумінні правова ідеологія, як носій цінностей справедливості і порядку, є аналогом благодаті. Вона виступає як більш універсальний, ніж право, регулятор суспільних відносин. Тому її роль в правовій системі сучасного суспільства унікальна: вона не тільки впливає на формування й функціонування правової системи, але й часто стає основою прийняття юридично значимих рішень.

Стосовно позитивного права слід підкреслити, що його функціями є як правове регулювання, так і правовий вплив, причому останній завжди містить певну ідеологічну складову. Завдяки цьому має місце вплив правової ідеології на

суспільну свідомість, опосередкований позитивним правом. Але такий вплив не вичерпує впливу правової ідеології, оскільки не вся вона відображена в позитивному праві.

З таких позицій правову ідеологію можна вважати самостійною складно організованою нормативно-ціннісною системою, що взаємопов'язана як із позитивним правом, так і з іншими елементами правової системи суспільства. Тому вивчення феномену правової ідеології в структурі правової системи – лише одна (хоча й найважливіша) його складова. Інші представлені такими актуальними правовими проблемами, як правова політика держави, обґрунтування державної влади як справедливого і природного права, дотримання прав людини і громадянина, розбудова правової держави і громадянського суспільства, правове виховання і забезпечення правової поведінки громадян та ін.

Зокрема, взаємозв'язок правової ідеології та правової політики визначається тим, що одним із основних завдань держави є реалізація ідеологічної функції, тобто нормативно-ціннісної консолідації громадян задля досягнення суспільного добробуту та безпечних умов життєдіяльності, нормалізації криміногенної ситуації та мінімізації соціальної напруженості. При цьому постулати правової ідеології можуть оприлюднюватися як у позитивному праві, так і в установках політичної ідеології.

Найвищим рівнем впровадження правової ідеології в нашій державі є Конституція України. Як зауважують відомі науковці (С. Авак'ян, С. Алексєєв, А. Малько, М. Матузов, В. Нерсєсянц, Ю. Тихомиров, Л. Явич та ін.), конституція апіорі є ідеологічним документом, адже кожна її позиція відображає реальну чи бажану (перспективну) ситуацію стосовно соціально-правової системи країни.

На думку автора, правова ідеологія в сучасній Україні покликана вирішувати наступні концептуальні завдання: 1) визначення векторів та основних етапів розвитку вітчизняного законодавства; 2) обґрунтування тенденцій трансформації українського суспільства в площині політико-правового забезпечення його життєдіяльності; 3) виявлення пріоритетних сфер суспільних відносин, що потребують законодавчого забезпечення (міжнародне співробітництво, конституційна реформа, діяльність органів місцевого самоврядування, економічний розвиток, реалізація прав і свобод людини та громадянина та ін.); 4) формування високого рівня правосвідомості громадян, поваги до демократичних цінностей та правової організації суспільних відносин. Цей процес є особливо важливим, оскільки віддзеркалює об'єктивну потребу громадянського суспільства досягти такого рівня правосвідомості, який був би адекватним завданню побудови правової держави.

Обґрунтовуючи актуальність наряду наукового дослідження, варто зазначити, що концептуальне бачення ролі та місця правової ідеології потребує врахування наступних обставин:

1) усталені на даний час в теорії держави і права погляди на правову ідеологію далекі від досконалості. Значною мірою це зумовлюється тим, що

більшість досліджень другої половини ХХ ст. здійснювалося в умовах радянської дійсності, котра жорстко визначала відповідну парадигму. Така система поглядів на правову ідеологію не завжди сприяла науковій об'єктивності. Це потребує об'єктивної оцінки існуючих інтерпретацій, їх поновлення, а також пошуку нового соціально-правового змісту цього феномену в умовах сучасної української державності;

2) вітчизняне правознавство, враховуючи негативне ставлення суспільної свідомості до ідеології загалом та спроби впровадження різних варіантів теорій деідеологізації, останнім часом втратило інтерес до вивчення даного феномену. Це спричинило певну втрату правових цінностей, руйнування раціональних засад правової державності в цілому. На думку автора, держава повинна цілеспрямовано формувати і реалізовувати правову ідеологію, здатну відображати систему концептуальних ідей про право та правову систему суспільства.

Таким чином, можемо стверджувати, що обрана для дисертаційного дослідження тема є актуальною і становить як науково-теоретичний, так і практичний інтерес у контексті розбудови соціальної правової держави в Україні.

Проблематика правової ідеології безпосередньо чи опосередковано висвітлювалася в роботах низки авторів: вітчизняних (В. Бабкін, М. Гуренко, В. Журавський, О. Зайчук, М. Костицький, С. Максимов, Н. Оніщенко, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Скакун, О. Скрипнюк, С. Сливка, В. Тацій, О. Тихомиров, Ю. Шемшученко та ін.), російських (А. Абрамова, С. Алексєєв, В. Афанасьєв, В. Бабаєв, С. Боботов, Н. Гранат, В. Казимирчук, В. Корельський, Д. Керімов, В. Кудрявцев, В. Лазарєв, Р. Лівшиц, І. Лукашук, Н. Матузов, В. Оксамитний, В. Перевалов, Л. Ентін та ін.) і зарубіжних (Х. Арндт, Р. Арон, Е. Арато, Д. Белл, Ж.-Л. Бержель, Н. Бірнбаум, А. Гарапон, Т. Іглтон, Л. Колаковський, К. Косик, С. Липсет, Д. Ллойд, Ч. Мілс, Г. Мюрдаль, Т. Парсонс, К. Поппер, Е. Шиле, Ю. Хабермас та ін.).

Слід зазначити, що роботи вищезазначених науковців присвячені, переважно, розгляду правової ідеології як елемента правової системи сучасного суспільства чи більш загальної проблематики правової системи. Роль правової ідеології в забезпеченні розвитку сучасної української держави та громадянського суспільства залишається практично не вивченою. Це зумовлює необхідність детального науково-прикладного дослідження, зорієнтованого, передусім, на опрацювання теорії правової ідеології в контексті минулих здобутків та викликів сьогодення. Досі такого комплексного дослідження правової ідеології з погляду процесів її формування, розвитку та впливу на сучасні державотворчі і правотворчі процеси в Україні не проводилося.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає тематиці Пріоритетних напрямів розвитку правової науки в Україні на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 р. № 14, та перспективним напрямом кандидатських та докторських дисертацій за

юридичними спеціальностями, Перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 р. № 86/11. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії права та міжнародної інформації Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» на тему: «Еволюція теоретичних уявлень людства про державу та право» (державний реєстраційний номер 0111U003651).

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи полягає в обґрунтуванні ролі правової ідеології в забезпеченні розвитку сучасної української держави та громадянського суспільства, розробленні гносеологічних, онтологічних та акмеологічних передумов практичного застосування одержаних знань.

Для досягнення зазначеної мети були вирішені наступні *задачі*:

- визначити особливості формування наукової думки про правову ідеологію та основні етапи її розвитку;
- висвітлити витoki сучасної української філософсько-правової та теоретико-правової думки про правову ідеологію;
- охарактеризувати методологічні засади дослідження проблеми правової ідеології;
- обґрунтувати інтегративний характер категорії правової ідеології;
- запропонувати теоретичні засади концепції правової ідеології, зокрема її поняття та зв'язок із національною ідеєю та політико-правовою доктриною;
- визначити сутність правової ідеології як складової державницької ідеології;
- надати узагальнення щодо сучасних концепцій правової ідеології, а саме: позитивістської, природничо-правової, екзистенціалістської та феноменологічного підходу до її трактування;
- розкрити інтегративну сутність правової ідеології як ознаки сучасного цивілізаційного процесу;
- розглянути історичні особливості розвитку світової правової ідеології в політичній і правовій філософії (XVI-XX ст.);
- виявити особливості формування правової ідеології в Україні, представлені в програмних документах українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст.;
- встановити ідеологічні чинники впливу на розвиток сучасної української держави;
- обґрунтувати роль правової ідеології в розбудові соціальної, правової держави в Україні;
- запропонувати основні напрями впливу правової ідеології на розвиток громадянського суспільства в Україні;
- охарактеризувати парадигму розвитку правової ідеології в українському суспільстві і державі;
- представити онтологію правосвідомості юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, у процесі яких відбувається становлення, розвиток, юридичне закріплення та реалізація основних засад правової ідеології.

Предметом дослідження є правова ідеологія та її роль у забезпеченні розвитку сучасної української держави та громадянського суспільства.

Методи дослідження. При проведенні дослідження, яке лягло в основу дисертації, використано комплекс теоретичних методів наукового пізнання, зокрема: конкретно-історичний – при розгляді історичних витоків становлення наукової думки про правову ідеологію та основні етапи її розвитку (підрозділ 1.1); історико-генетичний – при аналізі особливостей сучасної української філософсько-правової та теоретико-правової думки про правову ідеологію (підрозділ 1.2); історико-правовий – при визначенні методологічних засад дослідження (підрозділ 1.3); порівняльно-правовий – при обґрунтуванні інтегративного характеру категорії правової ідеології (підрозділ 1.4); формально-юридичний – при аналізі поняття правової ідеології та її зв'язку з національною ідеєю та політико-правовою доктриною – (підрозділи 2.1 та 2.2); структурно-функціонального моделювання – для встановлення сутності правової ідеології як складовою державницької ідеології, визначенні взаємозв'язку і взаємодії національної, політичної і правової ідеологій в сучасних реаліях (підрозділи 2.3 та 2.4); формально-логічний – при здійсненні узагальнення стосовно основних сучасних концепцій правової ідеології, а саме: позитивістської трактовки, природничо-правової моделі, екзистенціалістського та феноменологічного підходів (підрозділи 3.1-3.4); системно-правовий – при обґрунтуванні положення про інтегративний характер правових ідей і течій у формуванні правової ідеології як ознаки сучасного цивілізаційного процесу (підрозділ 3.5); системно-логічний – при наданні характеристики правової ідеології в політичній і правовій філософії XVI – XX ст. (підрозділи 4.1 та 4.2); аксіологічний та акмеологічний – при розгляді правової ідеології в програмах українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст., а також після поразки українських визвольних змагань 1917-1921 рр. та в період спроб відновлення української державності (підрозділи 4.3 та 4.4); функціонально-логічний – при визначенні ідеологічних чинників впливу на розвиток сучасної української держави (підрозділ 5.1); правового моделювання – для встановлення ролі правової ідеології в розбудові соціальної, правової держави в Україні та впливу правової ідеології на розвиток громадянського суспільства в Україні (підрозділи 5.2 та 5.3); структурно-функціонального моделювання – при прогнозуванні парадигми розвитку правової ідеології в українському суспільстві і державі (підрозділ 5.4); психолого-правового моделювання – для обґрунтування основних ознак правосвідомості юриста як суб'єктивного відображення чинної правової ідеології (підрозділ 5.5).

Емпіричну базу дослідження склали результати опитування респондентів загальною кількістю у 510 осіб (науково-педагогічні працівники та студенти

Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького, Івано-Франківської Теологічної академії та Національної академії внутрішніх справ).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, присвяченим розкриттю змісту та обґрунтуванню ролі правової ідеології в забезпеченні розвитку сучасної української держави та громадянського суспільства. У дисертації надано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

у перше:

– сформовано концепцію комплексного та інтегративного розгляду основних механізмів розповсюдження правової ідеології в сучасному суспільстві та висвітлено чинники, що зумовлюють недовіру держави і громадян до суспільних інститутів, громадських об'єднань, плюралістичних джерел та можливостей ідеологічного впливу;

– обґрунтовано інтегративний характер категорії правової ідеології, що є систематизацією і узагальненням знань у площині теорії держави і права, історії політико-правових вчень, філософії права, соціальної філософії та інших галузей знання;

– висвітлено структуру правової ідеології як сукупності раціональних та ірраціональних елементів, що є наслідком цілеспрямованого стимулюючого впливу держави та окремих інститутів громадянського суспільства на формування сприйняття права та правопорядку чи спонтанного розвитку суспільної думки щодо змісту, цілей та призначення права в процесі регулювання суспільних відносин;

– визначено системно-функціональні взаємозв'язки правової ідеології, національної ідеї та політико-правової доктрини, завдяки яким відбувається трансформація населення певної території в єдиний народ на основі створення та функціонування громадянського суспільства. При цьому соціальна сфера на державному рівні становить собою систему, що містить певну модель (правову ідеологію), об'єкт (національну ідею) і суб'єкт управління (політико-правову доктрину);

– обґрунтовано системне бачення взаємозв'язку і взаємодії національної, політичної і правової ідеології як комплексу цінностей та програм їх реалізації, їх спільних рис та принципових відмінностей;

– запропоновано концептуальний підхід до розуміння процесу інтеграції правових ідей і течій у формуванні правової ідеології як ознаки сучасного цивілізаційного процесу, що передбачає єдність гілок влади, підтримку влади народом і забезпечення йому законодавчих можливостей бути активним учасником суспільно-політичного життя, наявність правових гарантій для політичної опозиції, рівність інтересів та обов'язків всіх суб'єктів державотворення, соціально-орієнтовану економіку та захист приватної власності;

– доведено, що поступальний розвиток правової ідеології представлений циклічністю домінування ідей лібералізму, соціал-демократії та консерватизму, хоча кожного разу вони виступають в дещо оновленій політико-правовій формі;

– визначено сукупність ідеологічних чинників впливу на розвиток сучасної української держави та роль правової ідеології в розбудові соціальної правової держави в Україні;

– встановлено особливості парадигми та основні детермінанти розвитку правової ідеології в українському суспільстві і державі;

удосконалено:

– концептуальне бачення етапів розвитку наукової думки про правову ідеологію у контексті основних ідеологічних течій, котрі визначають правове життя суспільства,

– методологічні засади дослідження правової ідеології як системи наукових принципів, форм та засобів дослідницької діяльності;

– розуміння сутності чинників, що обумовлюють динамічність правової ідеології, та спрямованості основних її функцій;

– уявлення про сучасну правову ідеологію як складову ідеології державної демократії;

– теоретичні засади сучасних концепцій правової ідеології у межах позитивізму, юснатуралізму, екзистенціалізму та феноменологічного підходу;

– розуміння доктрини ліберального консерватизму та теорії правового неолібералізму як інтегративної сукупності правових і моральних норм, що визначають особистісні орієнтири поведінки в площині чинних соціальних норм та нормативно-правового регулювання;

– уявлення про психологічний механізм впливу тоталітарних правових ідеологій на особистість;

– концепцію соціально-правової держави та моделі взаємодії держави і громадянина;

– критерії впливу правової ідеології на розвиток громадянського суспільства;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування історичної зумовленості та взаємозв'язків сучасних напрямів правової ідеології;

– базові концепти правової ідеології та їх значення для забезпечення правомірної поведінки громадян;

– уявлення про сутність та структурні компоненти правосвідомості;

– розуміння специфічності українського варіанту ліберальної доктрини;

– визначення сутності сучасних цивілізаційних процесів в Україні як плюралістичних (еклектичних);

– узагальнення щодо особливостей правової ідеології в політико-правових теоріях XVI – XX ст. та початку XXI ст.;

– характеристика сутності та специфіки правової ідеології в програмах українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст., після поразки

українських визвольних змагань 1917–1921 рр. та в період спроб відновлення української державності;

– перелік детермінант впливу правової ідеології на розвиток громадянського суспільства в Україні

– змістовне наповнення поняття теоретико-практичної (професійно-правової) правосвідомості юристів як різновиду правової свідомості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі положення, висновки, пропозиції можуть бути використані у ході проведення подальших теоретичних галузевих і прикладних досліджень як основних засад розбудови української держави і права. Окремі положення можуть бути враховані при формуванні загальнодержавних або галузевих програм та концепцій правового виховання громадян. Результати дослідження будуть також корисними й для організації конкретних заходів по здійсненню основних положень правової та політичної реформ.

Матеріали дисертації використовуються *в навчальному процесі* Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького (акт впровадження від 10.09.2015 р.) при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія України», «Історія вчень про державу і право», «Методологія науково-правових досліджень», спецкурсу «Свобода совісті і релігійних організацій», а також *у правозастосовчій, правоосвітній та правовиховній діяльності* Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській області (акт впровадження від 22.09.2015 р.) і *у практичній діяльності* Івано-Франківського окружного адміністративного суду (акт впровадження від 23.09.2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертації обговорені та схвалені на засіданні кафедри теорії права та міжнародної інформації Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», де була виконана дисертація, а також були оприлюднені на 15 конференціях та наукових семінарах, а саме: V Міжнародній науково-теоретичній конференції «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (м. Київ, 17 листопада 2012 р.); звітних викладацьких та студентських науково-практичних конференціях «Наука та освіта XXI століття» (м. Івано-Франківськ, 30 квітня 2013 р., 30 квітня 2014 р., 07 травня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти» (м. Івано-Франківськ, 06 березня 2014 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної психології» (м. Київ, 25 квітня 2014 р.); Міжвузівському науковому семінарі «Актуальні проблеми становлення та розвитку держави і права України» (м. Івано-Франківськ, 09–10 жовтня 2014 р.); Міжвузівській науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 21 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Законодавство України: історія розвитку,

соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення» (м. Запоріжжя, 05–06 грудня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Херсон, 12–13 грудня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні» (м. Одеса, 12–13 грудня 2014 р.); Міжнародній науковій конференції «Právna veda a prax v tretom tisícročí» (Кошіце, 27–28 február 2015); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти» (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2015 р.); науково-практичній конференції «Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 49 робіт, з яких – 2 монографії, 28 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті – у фахових іноземних виданнях, 15 тез виступів на конференціях і семінарах.

Структура дисертації обумовлена особливістю обраної проблематики та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, що містять 22 підрозділи, висновків, списку використаних джерел (396 найменувань використаних джерел на 37 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 472 сторінки, з них основний зміст – 369 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію та впровадження, а також публікації.

Розділ 1 «Джерельна база та бібліографічний огляд проблеми правової ідеології» складається з чотирьох підрозділів, у яких надане узагальнене уявлення про витoki та сучасний стан розвитку правової ідеології, визначені методологічні проблеми дослідження правової ідеології, обґрунтований її інтегративний характер.

У *підрозділі 1.1 «Формування наукової думки про правову ідеологію: етапи розвитку»* зазначено, що формування правової ідеології розпочалося разом із розвитком права. Саме ідеологію можна вважати суспільним уявленням про право, поясненням його, що дозволяє широким верствам населення об'єднуватися в єдиний народ, не коритися нормам бездумно, а свідомо приєднуватися до правової системи. Оціночним критерієм тут виступає практичне застосування у реаліях життя законодавчих настанов. Тому правова ідеологія є невід'ємною частиною суспільної та групової свідомості, ланкою втілення права у дійсність, практичну площину.

Правова ідеологія – це уявлення про правові ідеали взаємодії між людьми у межах певного суспільства. Вона надає можливість відобразити: 1) багатогранну систему правового життя певного народу, картину світу, що мають люди, їх уявлення про своє об'єднання та ставлення до інших та самих себе з правової точки зору; 2) правові прагнення членів громади, що дозволяє модифікувати свої переконання, вдосконалювати правові знання, принципи, теорії, ідеї, цілі, цінності та, відповідно, своє правове майбутнє.

Основними ідеологічними течіями, котрі визначають правове життя суспільства, є лібералізм, консерватизм та соціалізм. Їх становлення розпочалося в XVII ст. і набуло свого завершення в XX ст. При цьому лібералізм став правовою ідеологією, одна з функцій якої полягала в обмеженні релігійного управління людиною, звільненні її від абсолютної влади над собою й надання права вибору.

Консерватизм виник як реакція на лібералізм, став опозиційним рухом відносно нього. Ця правова ідеологія спрямована на збереження існуючого ладу, базується на традиційній, усталеній формі суспільного устрою, пропонує активне проникнення держави в економіку у формі протекціонізму, характеризується гаслами щодо повернення традиційних моральних цінностей, підвищення авторитету держави, сім'ї, церкви.

Домінуючою ідеєю соціалізму є створення суспільного ладу на засадах соціальної рівності, колективізму та спільності інтересів. Основними принципами соціалістичного суспільства визначено: засоби виробництва належать всій громаді; всі створені матеріальні блага мають розподілятися на всіх членів громади; праця є обов'язковою для всіх та здійснюється в інтересах всього суспільства та ін.

В оновленому вигляді ці течії правової ідеології представлені соціал-реформізмом, неолібералізмом і неоконсерватизмом, причому межі між цими основними правовими ідеологіями сучасності поступово стираються.

У підрозділі 1.2 «Сучасна українська теоретико-правова думка про правову ідеологію» аргументовано, що приналежність до романо-германської правової сім'ї надає Україні суттєвих переваг у здійсненні правової ідеології, оскільки дозволяє змінювати вектор розвитку залежно від правової динаміки. При цьому її особливою рисою є наявність принципу множинності структур (функціональний та інституційний аспекти, відповідність формам права та їх джерелам тощо). Серед основних цінностей слід відзначити виняткову роль правових, а не релігійних чи політичних пріоритетів. Правові цінності найбільш універсальні і не вимагають обов'язкової прихильності до якоїсь релігійної або політичної доктрини.

Забезпечення правомірної поведінки громадян, як одна з найбільш актуальних потреб сучасного суспільства, передбачає впровадження базових ідей правової ідеології: ідея справедливості як запорука миру без війн; ідея порядку як запорука економічного добробуту; установки позитивного права (презумпція невинуватості,

рівноправ'я); легітимація влади; ідея громадянського суспільства як попередника сучасного державного ладу.

Правова ідеологія є елементом правової системи та виступає як форма єдності держави і суспільства і одночасно – як сфера протистояння держави і суспільства за пріоритет ідеологічних тенденцій. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що Україна, як і переважна більшість пострадянських країн, ще не звільнилася від радянського менталітету в баченні правових засад суспільства.

Основними механізмами розповсюдження правової ідеології в сучасному суспільстві є засоби масової інформації та заклади освіти (насамперед, вищі навчальні заклади), за активного сприяння яких здійснюється мимовільна та цілеспрямована пропаганда певного стилю життя (в тому числі і правових цінностей), презентуються моделі соціальної взаємодії в суспільстві, тобто реалізується правове виховання.

У підрозділі 1.3 *«Методологічні проблеми дослідження правової ідеології»* визначено, що на відміну від інших наукових галузей, ідеологія в цілому та правова ідеологія, зокрема, потребує відокремлення від будь-якої специфічної парадигми методологічного аналізу через загрозу упередженості та обмеженості досліджень під кутом певної системи світосприйняття. Тому доцільний методологічний шлях вивчення правової ідеології полягає в комбінуванні засобів, принципів та методів наукових досліджень, які зазвичай використовуються для вивчення соціальних феноменів.

Методологія дослідження правової ідеології – це система наукових принципів, форм та способів дослідницької діяльності, що використовуються для пізнання особливостей досліджуваного феномену через розкриття закономірностей його функціонування та розвитку. Ця система складається з п'ятиступеневої структури принципів та методів: 1) фундаментальних наукових принципів; 2) теоретичних (філософських) методів; 3) загальнонаукових методів пізнання; 4) конкретно-наукових методів (методів конкретних наук); 5) історико-правових методів.

До першої групи належать принципи об'єктивності, розвитку, системності, діалектичній та ін.; до другої – абстрагування, ідеалізація, індукція та дедукція, класифікація та узагальнення тощо; до третьої – аналогія і подібність, моделювання та уявний експеримент, аксіологічний метод та ін.; до четвертої – формально-логічний метод, конкретно-соціологічний метод та метод порівняльного правознавства; п'ята група представлена поєднанням двох дослідницьких імперативів: аналітичної емпіричної реконструкції та поясненням історико-правових явищ, що дозволяє вивчати історичну дійсність, ідейно-філософські та правові історичні етапи на основі інтерпретації фактографічного матеріалу.

В підрозділі 1.4 *«Інтегративний характер категорії правової ідеології»* обґрунтовано, що розуміння інтегративного характеру правової ідеології стає можливим на основі створення нового типу сприйняття права як багатоаспектного

та багатоваріантного феномену на основі вже існуючих класичних концепцій: нормативної, природно-правової, соціологічної, історичної тощо.

Оскільки інтеграція є процесом встановлення оптимальних зв'язків між відносно самостійними соціальними об'єктами, то й інтегративний характер категорії правової ідеології пов'язаний із процесами зближення правових інститутів, спрямованими у бік взаємної співпраці.

Теорія держави і права є системою знань про державно-правові явища, що спирається на пануючу в суспільстві систему соціальних відносин. Її інтеграція з правовою ідеологією проявляється у тому, що остання, як елемент правової системи суспільства, надає фундаментальні підстави для формування правової держави і громадянського суспільства, становлення правової політики держави, правового виховання, легітимації державної влади тощо.

Історія політико-правових вчень надає підстави для розгляду держави як особливого політичного явища та установи в широкому контексті інших політичних явищ, відносин та інститутів, у взаємозв'язку і взаємодії з ними; дозволяє знаходити та аналізувати відповіді на політико-правові запитання, пов'язані з історією виникнення відповідних суспільних інститутів. Будь-яке політично-праве вчення спирається на правову ідеологію конкретної історичної доби, а кожна помітна в історичному сенсі подія змінює або трансформує поточну правову ідеологію.

Філософія права у цьому контексті дозволяє визначити зміст та обґрунтування розуміння цього змісту в пізнавальних, ціннісних, соціальних та антропологічних особливостях права; фундаментальні принципи буття права і форми його існування; онтологічну та соціальну сутність права; надати об'єктивний огляд різних правових шкіл та напрямів; встановити місце права в житті сучасної людини та його співвідношення права з іншими формами ціннісної свідомості.

Розділ 2 «Теорія правової ідеології» складається з чотирьох підрозділів і присвячений висвітленню сутності поняття правової ідеології, її зв'язку з національною ідеєю та політико-правовою доктриною, розкриває її місце в системі державницької ідеології, взаємозв'язку і взаємодії національної, політичної і правової ідеології.

У підрозділі 2.1 «Поняття правової ідеології» визначено, що базовим відносно поняття правової ідеології є поняття «правосвідомість». Правосвідомість знаходиться в одному ряду й взаємодії з іншими формами суспільної свідомості і володіє всіма властивими їм якостями та характеристиками. За своєю структурою вона включає три відносно самостійних компоненти, які знаходяться в органічній єдності: 1) правова психологія; 2) правова поведінка; 3) правова ідеологія, що уособлює концептуально оформлені поняття та ідеї про необхідність і роль права, його функції і цінності, забезпечення вдосконалення, методи і форми впровадження в життя.

Правова ідеологія динамічна й мінлива. Її перетворення залежать від зміни ідей, домінуючих в правовому полі, що впливає на правове регулювання суспільних відносин. З іншого боку, вона активно впливає на правову дійсність, правовідносини та має потенціал спрямовувати процес правового регулювання у відповідності до чітко визначених й усвідомлених суспільством правових ідей, принципів, цінностей, ідеалів тощо.

Структура правової ідеології представлена як раціональними, так і ірраціональними елементами, що є наслідком: 1) цілеспрямованого стимулюючого впливу держави та окремих інститутів громадянського суспільства на формування сприйняття права та правопорядку; 2) спонтанного розвитку суспільної думки щодо змісту, цілей та призначення права в процесі регулювання суспільних відносин.

У підрозділі 2.2 «Зв'язок правової ідеології, національної ідеї та політико-правової доктрини» йдеться про найбільш поширені політико-правові доктрини сучасності та їх взаємозв'язки у системі менталітету народу, що обумовлює сенс його буття, виражає його історичну своєрідність та особливе покликання.

Зв'язок правової ідеології, національної ідеї та політико-правової доктрини полягає у трансформації населення певної території в єдиний народ на основі створення та функціонування громадянського суспільства, що забезпечує вільний розвиток особистості. Соціальна сфера на державному рівні може розглядатися як система, що містить певну підсистему – модель (правову ідеологію), підсистему – об'єкт (національну ідею) і підсистему – суб'єкт управління (політико-правову доктрину). Зв'язок між ними полягає в тому, що суб'єкт управління створюється його об'єктом та представлений однією моделлю загальної системи – функціонуванням певної країни.

Узагальнення результатів проведеного опитування засвідчує наявність наступних закономірностей: у проблемі правової ідеології більше обізнані респонденти старшого покоління, національна ідея більше цікавить молоді; політико-правова доктрина відома молоді менше, ніж старшим людям; розуміння зв'язку правової ідеології, національної ідеї та політико-правової доктрини також переважає у вибірці старшого за віком населення. Можна стверджувати, що пасивність молоді в цій сфері зумовлена неналежним розповсюдженням положень правової ідеології та національної ідеї, які б мали емоційно «захопити» свідомість молоді. Це ж стосується і політико-правової доктрини.

У підрозділі 2.3 «Правова ідеологія як складова частина державницької ідеології» доведено, що державницька ідеологія як система та соціально-правовий інститут становить собою сукупність ідей, що виражають спільні інтереси і волю громадян та суспільства. Панування ліберальної традиції в Україні призвело до відмови від офіційної державницької ідеології і заміни її на результати діяльності політичних партій та інтереси окремих соціальних груп. Правова ідеологія дозволяє значною мірою врівноважити цю ваду, вона спонукає розробку та впровадження у масову свідомість правових ідеалів як атрибутів політики

сучасної високорозвиненої держави. Відповідно, доцільно говорити про оновлений варіант державницької ідеології – ідеологію державної демократії.

Особливістю сучасної правової ідеології як складової ідеології державної демократії є визнання громадянами, як свідомими суб'єктами правовідносин, особистої відповідальності за функціонування правової системи, а також готовність держави взяти на себе відповідальність у тому випадку, якщо можливості правової системи обмежені.

Український варіант лібералізму, у зв'язку зі своєрідністю історичного розвитку нашої країни повинен бути представлений консервативним лібералізмом, в якому поєднуються ідеали свободи на основі прав людини і громадянина та суворий державний нагляд за виконанням законів у нових суспільно-правових умовах. Роль ідеології державної демократії проявляється тут у здійсненні поступових та виважених ідеолого-правових заходів та контролі за процесом пристосування правової ідеології з її прогресивними цінностями лібералізму до культурного і політичного рівня правосвідомості населення.

Підрозділ 2.4 «Взаємозв'язок і взаємодія національної, політичної і правової ідеології» присвячений висвітленню значення та ролі правової ідеології в системі державного ладу.

Відзначено, що правова ідеологія є системою ідей, теорій і понять, що відображають і оцінюють ставлення людей до права. Ця система існує в тісному взаємозв'язку з політикою та національним контекстом, тобто з політичною та національною ідеологією. Політична ідеологія пов'язана з відображенням громадянином та суспільством в цілому навколишньої дійсності у макровимірі, тобто крізь призму політичних установок певної країни, її влади, внутрішніх та зовнішніх політичних відносин.

Відмінності правової та політичної ідеологій пов'язані з контекстом дотику до впровадження в життя регуляторних механізмів цих явищ пересічними громадянами. Так, правова ідеологія реалізується через суспільно-правові взаємовідносини, політична – через публічно-владні відносини. Окрім того, політична ідеологія має мінливий та тимчасовий характер, вона забезпечує інтереси і потреби частини суспільства, яка поступово ієрархічно трансформується. Правова ідеологія відображає глобальний захист прав та свобод людини на ціннісно-моральному рівні й має на меті забезпечення найбільш сприятливих умов для оптимізації суспільних відносин.

Національна ідеологія – система поглядів, уявлень, цінностей, заснованих на принципах ментальної єдності, спільності нації, пріоритету її інтересів у всіх сферах суспільного життя. Вона не спирається на прагнення реалізації прав та свобод для суспільства в цілому або певної групи цього суспільства, а адаптує впровадження національної ідеології на теренах певної країни.

Взаємодія між цими ідеологічними напрямками відображає всю повноту соціальних відносин, визначає економічні і політичні чинники, сприяє різнобічному розвитку свого носія – певного народу, країни; взаємозв'язок –

підтримує національно-державний прогрес, забезпечує національне самовизначення, поєднання національних та інтернаціональних інтересів, рівноправність націй, створення умов для вільного розвитку національних мов та національних культур, представництво національних кадрів у структурах влади тощо.

Розділ 3 «Сучасні концепції правової ідеології» містить п'ять підрозділів, у яких охарактеризовані позитивістський, природничо-правовий, екзистенціалістський та феноменологічний підходи до правової ідеології, а також представлена сутність інтегративних процесів та їх роль у формуванні правової ідеології як ознака сучасного цивілізаційного процесу.

У підрозділі 3.1 *«Позитивістське трактування правової ідеології та його наслідки»* зазначається, що сучасне позитивістське трактування правової ідеології стало домінуючим напрямом у загальній теорії права і в галузевих юридичних дисциплінах усіх цивілізованих країн, починаючи з кінця XIX ст. Позитивізм у контексті правової ідеології представлений класичним позитивізмом, неопозитивізмом та постпозитивізмом.

Сутність класичного позитивізму полягає: у відмові від пошуку сутності правопорушень та ідеологічній установці на опис правових явищ (феноменалізм); в розумінні права та суспільства, зведенні складних правових процесів розвитку до простого поєднання, інтеграції та диференціації; негативному ставленні до ідеологічних революцій та орієнтації на методи поступового переходу між рівнями розвитку права у суспільстві. Загалом позитивістське трактування правової ідеології полягає у розгляді її як результату впровадження ідеалів права ресурсами правозастосування.

У межах неопозитивізму правова ідеологія зводиться до упорядкування фактів в межах системи понять ідеології, права та правозастосування. Структурування понятійного апарату відносно правової ідеології дозволило неопозитивістам дійти таких висновків: сучасна правова ідеологія відповідає ліберальному типу політичної системи суспільства; правова ідеологія виступає значущим елементом правової системи суспільства та відрізняється властивостями, що обумовлюють її особливе значення; правова ідеологія та правозастосування є взаємопов'язаними елементами правової системи сучасного суспільства та виступають критеріями оцінки ефективності низки характеристик правової дійсності; основні ідеї правової ідеології – це ідеї порядку, справедливості, створення громадянського суспільства; правова ідеологія сприяє балансу між суспільними інтересами осіб та їх груп, здійснює вплив на правосвідомість та стимулює ефективність правозастосування.

Основною вадою позитивізму є неспроможність охопити всю структуру правової ідеології. Остання значно складніша уявлень позитивістів про неї.

У підрозділі 3.2 *«Природничо-правова модель правової ідеології»* обґрунтовано, що природничо-правова модель правової ідеології сформувалася на основі відродження юснатуралізму як концепції природного права та критики

правової парадигми радянської політико-правової думки. Юснатуралізм становить собою сукупність невід'ємних принципів і прерогатив, що впливають з наявності прав людини. Природні права протиставляються позитивному праву: як досконала ідеальна норма відносно недосконалої існуючої; як норма «апріорі», тобто така, що впливає з природи та «status quo» людини як одиниці соціуму та є протиставленням незмінної складової мінливій, що залежить від політичного та соціального устрою.

Природничо-правова модель правової ідеології – це модель матеріально-сутнісної змістової правової ідеології на протигагу формально-теоретичному трактуванню поняття соціальної справедливості.

Згідно принципів лібертарно-юридичного підходу, природничо-правова система пов'язана з правом в онтологічному та аксіологічному значеннях, а саме: в онтологічній сфері йдеться про формальну декларацію рівності прав та свобод одиниць соціуму, що включає в себе теоретичну свободу та справедливість; в аксіологічному відношенні право і його теоретичні особливості розуміються як правові суспільні (цивілізаційні) цінності, які впливають із цінностей моральних, але не навпаки.

Основними завданнями природничо-правової моделі правової ідеології є: зміцнення та розвиток національної сполученості народу; гарантії того, що розвиток громадянського суспільства сприяє зростанню рівня правової самосвідомості громадян; забезпечення вищого універсального правового рівня, який гарантує наявність правової системи та практичної дієвості правовідносин.

Природничо-правова модель правової ідеології характеризується такими особливостями: сприяє формуванню правової державності; спрямовує до становлення громадянського суспільства; детермінує правосвідомість щодо пріоритетності прав та свобод людини і громадянина; визначає обмеження державної влади; захищає особу від будь-якого неправового впливу.

У підрозділі 3.3 *«Екзистенціалістський підхід до правової ідеології»* зазначається, що серед ключових позицій, на яких базується екзистенціалістський підхід у правовій ідеології, основоположними є протиставлення справжнього існування особи та особи як суб'єкта правовідносин (екзистенції та буття в соціумі) та недійсності існування прав суб'єкта правовідносин в світі об'єктивної і соціалізації. В його межах правова ідеологія трактується як вихідне (дораціональне та дорефлексивне) переживання правосвідомості, осягнення особою свого існування в світі правовідносин. При цьому вона є самотньою істотою, яка «закинута» долею в правове буття.

Згідно такої логіки, правова ідеологія – це прояв стурбованості особи щодо свого становища у ворожому оточенні; прагнення знайти компроміси у співіснуванні з іншими в світі об'єктивованих цінностей, відносин і форм спілкування; приреченість «рахуватися» з соціальними обставинами життя, на які бажано знайти оптимальний (ідеологічний) спосіб соціального реагування; надія

знайти своє місце у соціумі і зробити свій вибір щодо його вдосконалення або ігнорування соціальних норм.

У цьому контексті екзистенціальна правова ідеологія виступає як справжнє право, а чинні правовідносини – як щось несправжнє, відчужене від особи та те, що протистоїть її екзистенціальній сутності. Відповідно, екзистенціоналістський підхід до правової ідеології може бути виражений через ставлення до правовідносин у суспільстві як до рольової поведінки громадян, де правилами виступають не лише закони, а й усвідомлене прагнення їх дотримуватися.

Екзистенціалісти наголошують на доцільності сприймати правову ідеологію як: конкретний ненормативний безперервний розвиток ідеального уявлення про правовідносини; правові рішення, засновані на індивідуальних уподобаннях сутнісного виміру права у межах суспільної ідеологічної екзистенції; одиницю відмінності між поточними законодавчими рішеннями та структурами буття правосвідомості громадян у реаліях життя.

Підрозділ 3.4 «Феноменологічний підхід до правової ідеології» являє собою узагальнення щодо феноменологічного підходу до правової сфери в цілому та до правової ідеології, зокрема, сформоване на основі інституалізованого наукового бачення. Найбільш помітними у його межах є концепція абсолютних цінностей та «емоційної свідомості» (М. Шелер), теорія «правових ейдосів» (Г. Гуссерль, Ф. Кауфманн, П. Амселек, Б. Вальденфельс, С. Гойар-Фабр), ідея логічної форми (Дж. Дель-Веккіо), в яких науковці обґрунтовують правову автономію особистості як прояв вищої необхідності розуму в його універсальності. Для України феноменологічний підхід до правової ідеології надзвичайно актуальний в контексті поточних суспільних перетворень. Такі межові психолого-юридичні феномени, як «правове життя», «правова та соціальна справедливість», «діалог держави та суспільства» та ін., постали на сьогодні у формі нагальних проблем.

Феноменологічно правову ідеологію слід представляти на декількох рівнях, зокрема, як: теоретико-методологічне підґрунтя інтегративного праворозуміння; передумову розробки понять сучасної правової системи з точки зору ідеалів суспільно-політичної інтеграції; ідеї інтерсуб'єктивності правової ідеології, що удосконалюються через комунікативні та герменевтичні феномени права; запозичення суспільством соціологічних та культурних форм, що виправдали себе як культурний феномен в інших країнах, для становлення актуальної наукової парадигми права в Україні.

Правова ідеологія у феноменологічній площині висвітлює внутрішнє життя правового суспільства, рівень його правосвідомості та виявляє, наскільки те суспільство є громадянським. Важливим є не стільки об'єктивний стан права у державі, скільки той факт, що громадяни цієї держави відчують у контексті правовідносин та як ставляться до перспектив правового розвитку країни.

Загалом феноменологічний підхід до правової ідеології представлений двома умовними рівнями: 1) на першому з них правова ідеологія постає як феномен, що надає особі можливості для занурення у себе й формування правосвідомості,

правової поведінки, правового мислення тощо. Це сприяє правовому ставленню до навколишнього світу та визначенню свого правового статусу у світі зовнішніх правових явищ; 2) другий рівень полягає в інтерпретації правового досвіду, прийнятті особою сенсу правової ідеології як феномену правової реальності, визначенні її правової позиції.

У підрозділі 3.5 «Інтеграція правових ідей і течій у формуванні правової ідеології як ознака сучасного цивілізаційного процесу» доведено, що унікальність сучасної ситуації розбудови України зумовлена наступними обставинами: 1) переваги геополітичного положення, що визначають важливість її соціально-економічної ролі як торговельного посередника; 2) висока динамічність суспільно-політичного розвитку; 3) своєрідні духовно-моральні та культурологічні основи буття, що створюють підстави для формування самоідентифікації та вседержавної рефлексії розуміння закономірностей сучасного цивілізаційного розвитку; 4) наявність потенціалу для інтеграції правових ідей і течій у площині правової ідеології: позитивістського вираження природних прав людини; рівності інтересів всіх суб'єктів соціального процесу; соціально-орієнтованої економіки; правових гарантій політичної опозиції; єдності гілок влади; соціальної ролі захисту приватної власності; підтримки влади народом і забезпеченні йому законодавчих можливостей бути активним учасником суспільно-політичного життя та ін.

Найбільш повно інтегративний характер правової ідеології в Україні представлений у доктрині ліберального консерватизму, що передбачає зближення права та моралі. У своїй сукупності правові та моральні норми визначають особистісні орієнтири поведінки в площині чинних соціальних норм та нормативно-правового регулювання. Процеси соціалізації людини, з одного боку, залежать від суспільної моралі, що впливає на формування особистісних принципів, а з іншого – формують саму суспільну мораль.

Загалом сутність сучасних цивілізаційних процесів в Україні вкладається в поняття «еклектика». Саме еклектичний підхід дозволяє впроваджувати засади правової ідеології у законодавчій, виконавчій, соціальній, правоохоронній та інших ланках державотворення; надає узагальнене уявлення про образ легітимного устрою суспільства, заснованого на впливові універсальної правої ідеології. Такий підхід навряд чи можна вважати перспективним: конгломерат правових ідеологій без однієї центральної, скоріше, тотожний анархії, тобто призводить до формалізації закону, відриву його від реальності та політико-правової апатії громадян. Тому перед українським суспільством і владою постає актуальне завдання вдосконалення тих концептуальних ідей про право в Україні, які довели свою високу ефективність.

Розділ 4 «Історичні особливості розвитку правової ідеології в Україні» складається з чотирьох підрозділів, в яких надана характеристика розвитку правової ідеології впродовж XVI – XX ст., зокрема, в програмах українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст., після поразки українських

визвольних змагань 1917-1921 рр. та в часи спроб відновлення української державності.

В підрозділі 4.1 «Правова ідеологія в політико-правовій теорії XVI – XIX ст.» відзначається, що фундаторами ідеолого-правової сфери вважаються Н. Макіавеллі, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо та І. Кант.

Макіавеллізм у сучасній правовій ідеології представлений: акцентуванням корисності передбачати майбутнє за рахунок вивчення історичного досвіду стародавніх держав, їх засобів впливу на громадян та способів дій, що можуть бути використані у сучасних умовах; ідеєю, що вивчення природи людини, її психології та спонукань дозволяє маніпулювати підданими через експлуатацію таких людських рис як честолюбність, підозрілість, незадоволеність та прагнення досягти більшого, ніж ті мають; превалюванням захисту приватної власності над повагою до життя особи; визнанням виключної ролі релігії та державних воєнізованих формувань у підтриманні влади і ладу в суспільстві.

У працях Б. Спінози природне право ототожнюється з «міццю» – здатністю будь-якої частини природи до самозбереження; особа – це частина природи, причому прагнення до самозбереження зумовлює всі її духовні та тілесні стани. Запропоновано наступні ідеологічно-правові концепти: політика повинна ґрунтуватися на досягненні загального блага лише через забезпечення: 1) права на приватну власність; 2) можливостей примножувати свій добробут; закони мають забезпечуватися через заохочення або покарання підданих, що сприятиме як зростанню законслухняності громадян та їх поєднання в суспільство.

Основними тезами з питань правової ідеології Ж.-Ж. Руссо слід вважати наступні: характерною рисою прямої демократії є ставлення до населення держави як до свідомих осіб, що несуть пряму відповідальність за прийняття і виконання рішень на рівні правовідносин та держави (всеваддя народу); ініціювання державних питань може виходити як від окремих громадян, так і від громадських утворень, партій, органів місцевого та державного самоврядування (доктрина поділу влади); перевагою прямої демократії є вирішення актуальних потреб всіх верств суспільства.

І. Кантом запропоновані ідеї щодо розумної природи людини як властивості, що розвивається повністю не в площині конкретної особистості, а становить сутність прогресу людства загалом; відмови виводити моральність і право з теоретичного знання через уявлення про те, що моральні і правові закони є породженням практичного розуму вільної волі людей; моральної особистості як такої, ким людина здатна стати лише в тому випадку, якщо осягне та прийме відповідальність за свої вчинки (правовідносини, культурні досягнення) перед людством в цілому.

У підрозділі 4.2 «Правова ідеологія в політико-правовій теорії XX ст.» надана характеристика основних політико-правових напрямів того часу. Так, перша половина минулого сторіччя характеризується домінуванням та наступною кризою як ідеології марксизму, так і лібералізму. В цьому можна вбачати певний

парадокс: вінець зусиль лібералізму полягав у майже радикальному вдосконаленні світової правової доктрини через впровадження основних принципів та інститутів демократичної системи. Так виникло підґрунтя для формування оновленого лібералізму – соціального. Серед основних його ознак можна виділити переорієнтацію правової ідеології згідно доктрини соціал-демократичних ідей державного регулювання економіки.

Інший визначний політико-правовий напрям ХХ ст. – соціальна демократія, в основі якої покладено ідею соціальної справедливості («право кожного на гідне життя») через взяття державою на себе основних соціальних зобов'язань (зокрема, забезпечення гідного рівня життя населення, контроль за якістю основних соціальних благ та їх доступності для широкого загалу та ін.).

Найбільш яскравим втіленням тоталітарних правових ідеологій став націонал-соціалізм, психологічними наслідками якого слід вважати: формування у громадян почуття безпорадності, ведення «інформаційної війни», практика громадського засудження будь-якого критичного ставлення до пануючої правової ідеології, жорсткі обмеження щодо обговорення чинного політичного режиму.

Загалом ХХ ст. становить собою ілюстрацію циклічності домінування ідей правової ідеології як панування лібералізму, соціал-демократії та консерватизму, хоча перший та останній кожного разу виступають в дещо оновленій політико-правовій формі.

Початок ХХІ ст. характеризується формуванням ідей суспільного благоденства, розвитку соціального законодавства, реформами соціального забезпечення, програмами підтримки незаможних громадян та подолання бідності й безробіття. Відповідно, правова ідеологія країн Західної Європи та США набула вигляду соціальної політики як офіційної доктрини, що відображено не лише у законодавстві, а й у реаліях життя широких верств населення.

У підрозділі 4.3 «Правова ідеологія в програмах українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст.» наданий огляд основних програмних положень перших українських політичних партій.

Зазначається, що правова ідеологія того часу представлена загальним контекстом поточної політичної ситуації як відображення світової проблеми оціночного ставлення до профспілкових організацій та розширення прав простих, непривілейованих верств громадян. Оскільки Україна того часу переживала загострення класових протиріч, політичні партії, чия активність залишила помітний історичний слід, спиралися на спроби організувати робітничий рух та сприяти зламу старої системи державного ладу. Найбільш помітними з поміж українських партій були: Революційна українська партія (РУП), Українська радикальна партія та Українська соціал-демократична робітничка партія.

Загалом, революційні перетворення в Російській імперії призвели й до трансформування української правової ідеології, в наслідок чого утворилися три партійних табори: 1) прихильники націоналістичної ідеології та прагнення здобути

автономію в складі федеративної держави; 2) апологети соціалістичного напрямку розвитку; 3) прибічники повної самостійності та відмови приєднання до Росії.

Найбільш визначні мислителі того часу у контексті правової ідеології – М. Грушевський та В. Винниченко. Зокрема, перший був прихильником народництва і федеративного устрою на теренах колишньої Російської імперії. Натомість, В. Винниченко із поборника більшовизму перетворився на запеклого українського націоналіста й пропонував практичні шляхи реформування державної системи, передбачив основні шляхи розвитку України як демократичної, правової держави.

У підрозділі 4.4 *«Правова ідеологія після поразки українських визвольних змагань 1917-1921 рр. та період спроб відновлення української державності»* йдеться про вплив правової ідеології на процес виборювання незалежності України.

Після лютневої революції 1917 р. українські ідеологи того часу створили Українську Центральну Раду, яка після більшовицького перевороту (жовтень 1917 р.) розпочала боротьбу за надання Україні національно-територіальної автономії. 22 січня 1919 р. відбулася одна з найпомітніших не лише політичних, але й ідеологічних подій: на Софійській площі в Києві було започатковано День Соборності України – подію, що відзначає проголошення Акту возз'єднання Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. Втім, внаслідок конфліктів більш загального порядку вже в 1921 р. Україну було розділено між Польщею та Радянським Союзом.

Радянська епоха на теренах України характеризується абсолютним домінуванням ідеології марксизму-ленінізму, що офіційно іменувалася «ідеологією робітничого класу». Правова ідеологія України в цей період мала декілька основних ознак: тенденція до «мімікрії» з російсько-радянською ідеологією; «контрреволюційні» ідеї, тобто сепаратистські надії на ідеологічну незалежність; приховані спроби відновлення української державності.

Спроби відновлення української державності науковці пов'язують із діяльністю Організації українських націоналістів (ОУН), в якій сповідувалися дві світоглядно-ідеологічні настанови, радикальна – збройна боротьба за незалежність та поміркована – просвітницька робота.

Базисом правової ідеології українських націоналістів цього періоду став інтегральний націоналізм, який відкидав принципи гуманного лібералізму, як застарілі та закликав до швидких рішучих дій заради національних інтересів. Разом з тим, сформоване почуття національної переваги мало тенденцію трансформації в різні форми шовінізму та націоналізму.

Розділ 5 «Роль правової ідеології в розбудові сучасної української держави» складається з п'яти підрозділів та містить у собі визначення ідеологічних чинників впливу на розвиток сучасної української держави, обґрунтування ролі правової ідеології в розбудові соціальної, правової держави та громадянського суспільства в Україні, характеристику парадигми розвитку

правової ідеології в українському суспільстві і державі та правосвідомості юриста як суб'єктивного відображення чинної правової ідеології.

У підрозділі 5.1 «Ідеологічні чинники впливу на розвиток сучасної української держави» розглянуті основні рушійні сили сучасного державотворення.

Оскільки незалежна Україна в юридичному і психологічному сенсі є правонаступницею Української Радянської Соціалістичної республіки (УРСР), першим ідеологічним чинником впливу на її розвиток слід вважати радянську спадщину (зокрема, в контексті функціонування механізму конституційного регулювання суспільних відносин). Відповідно, право та правове регулювання підпорядковувалося цінностям класової ідеології та політики партії.

Другий ідеологічний чинник пов'язаний із утвердженням у правовій свідомості громадян України нових правових правил, які здатні гарантувати юридичні стандарти сучасних суспільних відносин. Складові елементи цього чинника полягають у: волевиявленні більшості в поєднанні з правами особистості і соціальних груп, що складають меншість; захисті таких основних прав людини, як свобода слова та віросповідання, право на створення організацій і повномасштабної участі в політичному, економічному та культурному житті суспільства; регулярних вільних виборах, яким притаманне суперництво за завоювання підтримки народу; проявах толерантності, налагодженні співпраці та досягненні компромісу.

Третій ідеологічний чинник впливу на розвиток сучасної української держави полягає в прагненні до інтеграції у європейську спільноту, що проявляється в становленні розвиненого почуття громадянськості, невіддільного від уміння і готовності громадянина вносити свою частку у розвиток країни, відповідати за свої вчинки перед самим собою і суспільством.

Четвертий чинник представлений унікальною можливістю побудови якісно більш досконалого суспільства, ніж це було досі, за допомогою реалізації демократичного підходу у здійсненні кадрової політики.

П'ятий чинник – прагнення дотримуватися європейських демократичних принципів (верховенства права, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, народного суверенітету, поділу державної влади, політичної свободи, рівноправності громадян та ін.), які є неодмінними складовими функціонування цивілізованої гуманістичної сучасної держави та громадянського суспільства.

Шостим чинником є формування гуманістичного ставлення до людини як особистості, що передбачає доступність і якість соціальних (у тому числі – правових) послуг. Він пов'язаний із необхідністю трансформації світоглядних орієнтирів українського народу у напрямі перетворення населення на патріотичне суспільство.

Кожен із перелічених принципів має підкріплюватися відповідними правовими нормами, правовими гарантіями та інститутами. Але основою їх практичної дієвості слід вважати закріплення в правовій свідомості громадян, інструментом чого в сучасних умовах є правова ідеологія.

У підрозділі 5.2 «Роль правової ідеології в розбудові соціальної правової держави в Україні» зазначено, що специфікою соціальної держави є наявність в її правовій системі соціального права, ядро якого становлять соціальні права людини. Соціальне право включає в себе соціально-економічні та культурні права людини, регулює відносини у соціальній сфері і забезпечує розвиток соціального законодавства – соціальне законодавство. Правова держава ґрунтується на принципах гуманізму, справедливості, правової рівності та свободи, і вищою соціальною цінністю в ній визнаються права людини. Основою правової держави слугує розвинене громадянське суспільство.

Відповідно, соціально-правова держава – це об'єднання соціальної та правової моделі державного устрою, що становить собою складний комплекс соціально-правової опіки над всіма елементами суспільного життя: громадськими структурами, інститутами тощо. Громадянське суспільство в такій державі характеризується як сукупність добровільно сформованих громадських інституцій, котрі діють на самоврядних засадах у межах права, конституції та законів та забезпечують реалізацію основних невід'ємних прав і свобод особистості.

Взаємодія держави і громадянина може бути представлена у вигляді двох моделей: «державоцентричної» та «людиноцентричної». Перша спирається на патерналізм, всебічну нормативну регламентацію суспільного життя, підпорядкування громадянського суспільства державі, всеохоплюючий державний контроль над суспільними відносинами; друга – ґрунтується на внутрішньому переконанні кожного громадянина у необхідності дотримання встановлених правових норм, цінності прав людини, її гідності і свободи, поваги до її потреб та ін.

При цьому призначенням правової ідеології є: створення сприятливих умов для розвитку і функціонування такої взаємодії, що дозволяє уникати протиставлення держави і громадянського суспільства і сприяє формуванню загального правового простору; насадження у суспільній свідомості цінностей, орієнтирів та основних складових правової культури громадян.

Підрозділ 5.3 «Вплив правової ідеології на розвиток громадянського суспільства в Україні» спрямований на висвітлення ролі правової ідеології в формуванні правосвідомості громадян.

Винятковою особливістю сучасної України є відсутність статичності у правовій культурі, правовому регулюванні та орієнтації у громадській правовій поведінці, яка визначається середнім рівнем знань пересічних громадян своїх правових можливостей та механізмів їх застосування. Духовний чинник впливу на такий стан речей – це правова ідеологія як складова правової свідомості.

Вплив правової ідеології на розвиток громадянського суспільства в Україні базується на: практичній реалізації конституційно проголошених і закріплених правових, демократичних та соціальних механізмів; визначенні та науковому обґрунтуванні базових правових понять та ідей, які згодом можуть перетворитись на центри розвитку і вдосконалення правової культури; поширенні та поглибленні

в суспільній свідомості високої правової культури, постійне її вдосконалення; здійсненні громадського впливу на процеси правотворчості та правозастосування.

На основі дотримання цих засад будується сприйняття права як найвищої соціальної цінності, завдяки якій реалізуються та забезпечуються загальнолюдські ідеали: свободи, взаємоповаги, справедливості, тобто – високий рівень правової соціалізації громадян.

Основними різновидами впливу правової ідеології на розвиток громадянського суспільства є: 1) формування поваги до права, переконання щодо необхідності вирішення будь-яких суспільних проблем суто правовим шляхом; 2) правовий нігілізм, зневага до правового регулювання, прагнення до реалізації кримінальних або інших неправових методів.

Якість впливу правової ідеології відображається у способі життя окремих громадян та соціальних груп, зокрема як: 1) звичка застосовувати право у всіх сферах суспільного життя (створення відповідних традицій та стереотипів поведінки, особистісних пріоритетів та ін.); 2) ідеолого-психологічна «гігієна», тобто психологічне забезпечення особистості та умов її праці; 3) вплив основних цінностей життя і культури, що визначає ідеологічно-правовий уклад, нормативну сторону способу життя та очікування; статусно-рольову реалізацію особистості в структурі групових відносин; 4) вплив на пересічного громадянина, завдяки чому формуються правові установки та ціннісні уподобання, когнітивні, комунікативні та поведінкові складові особистості.

У підрозділі 5.4 «Парадигма розвитку правової ідеології в українському суспільстві і державі» запропоноване авторське бачення майбутніх етапів розвитку правової ідеології.

Оскільки методологічні концепції жорсткого економічного детермінізму виявили свою неадекватність у теоретичному відображенні соціальної дійсності, роль ідеологічного чинника в сучасному світі зростає. Нагальним завданням зараз постає вивчення сутності та тенденцій динаміки правової ідеології, яка в контексті становлення правової держави й громадянського суспільства стає базовою формою ідеології.

Зміст правової ідеології принципово визначається правовими ідеями порядку та справедливості. В сучасному суспільстві вона є важливою складовою ідеологічного процесу, що значною мірою обумовлене «юридизацією» життя, підвищенням значення правових регулятивних і охоронних інститутів.

Виходячи з реалій українського суспільства і держави, можна стверджувати, що правова ідеологія в Україні має свою специфіку. З одного боку, політичні партії та громадські діячі базують сучасні правові ідеї на взірці бажаного майбутнього для нашої батьківщини у контексті її приналежності до європейських країн, з іншого – ці ідеологічні правовідносини спираються на принципи поточної правової дійсності, що значно відрізняється від бажаної. Відповідно, розвиток правової ідеології в нашій країні є результатом розвитку соціальної та правової культури, сформованої у вельми сумнівних умовах радикальних політичних

перетворень, мілітаристських настроїв сьогодення та «залізної завіси» радянської спадщини.

Дослідження парадигми розвитку правової ідеології в українському суспільстві і державі засвідчує, що національний ідеологічний шлях характеризується періодичними кризами уявлень про право та правовідносини.

Парадигма розвитку правової ідеології в українському суспільстві і державі буде найбільш ефективною, якщо ґрунтуватиметься на природних національних інтересах, якими є: ліберально-демократичний ідеологічний базис; державний та громадський контроль за правовою взаємозалежністю суспільних чинників; суспільно-політичні програми соціального забезпечення; культивування прогресивного ставлення до моральних та культурних проблем.

Відповідно, комплексна реалізація означених позицій має потенціал для поступового та м'якого (на противагу радикальному) реформування українського суспільства. Керуючись демократичними принципами, держава може впливати на почуття патріотизму та громадянської відповідальності населення. Лібералізм же доповнить цю ситуацію формуванням поваги до індивідуального вибору кожної особистості. Таким поєднанням можна досягти реалізації загальнолюдських цінностей на всіх рівнях правовідносин.

Таким чином, впровадження правової ідеології та якісне її відображення слід вважати стратегічним напрямом активності держави.

Підрозділ 5.5 «Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології» присвячений висвітленню дискусійних питань щодо сутності професійної правосвідомості.

Правосвідомість – різновид свідомості, що дозволяє створювати суб'єктивний образ чинного або бажаного права; суб'єктивна основа права, умова його існування та розвитку. Структура правосвідомості – сукупність її елементів та їх взаємозв'язків, що відображає внутрішню організацію цілісної системи, взаємодію утворюючих її компонентів.

Правосвідомість має специфічні для неї форми існування: 1) інституціональну – документально закріплену; 2) неінституціональну – правове мислення, воля й почуття, що представлені в «неопредмеченому» вигляді, але можуть бути зафіксовані письмово. Неінституціональна форма представлена: а) теоретичною правосвідомістю, б) побутовою правосвідомістю, яка включає уявлення, почуття й волевиявлення громадян, їх суб'єктивне ставлення до чинного права, знання про існуючі закони та їх оцінку, переконання в правомірності чи неправомірності судових дій, справедливості чи несправедливості самих законів. Ця сфера утворює суспільну думку стосовно чинного права, підтримуючи його або вимагаючи його змін.

На підставі глибини й особливостей сприйняття правових явищ у контексті їх юридичної оцінки можливо виділяти два рівні правосвідомості: теоретичний та практичний. Професійна правосвідомість правників є теоретико-практичною, оскільки фаховим призначенням юриста слід вважати втілення теоретичних

(наукових) знань у практику. Право здійснює свої функції, впливаючи на свідомість відповідних суб'єктів. Якщо індивідуальна правосвідомість є однією з форм безпосереднього втілення правових норм у суспільну практику, то справедливо стверджувати, що ефективність діяльності правових інститутів детермінується сукупністю властивостей та особливостей правосвідомості осіб, які її здійснюють.

Теоретико-практична (професійно-правова) правосвідомість правників, як різновид правової свідомості, є одним з найвпливовіших суб'єктивних чинників її функціонування й розвитку. Вона є специфічним психолого-правовим утворенням, що передбачає системність та комплексність одержання, використання, поширення і зберігання у правовому полі інформації та характеризує ставлення правника до правової дійсності і встановлення об'єктивної істини.

Загалом термін «професійна правосвідомість», на погляд автора, є синонімом поняття «правосвідомість юриста» і може вживатися для характеристики правової свідомості юристів як соціальної групи, якій притаманний якісно своєрідний (професійний) рівень сприйняття правових явищ. Вона може бути представлена у двох основних формах: індивідуальній та груповій (корпоративній). За такого підходу професійна правосвідомість може бути досліджена як правова свідомість юристів, сутність та особливості якої конкретизуються у змісті правової ідеології і правової психології, в системі притаманних юристам правових знань, уявлень, ціннісних орієнтацій.

ВИСНОВКИ

В дисертації наведено теоретичне узагальнення і надані практичні науково-обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вирішення проблеми, сутність якої полягає в розкритті ролі правової ідеології в забезпеченні розвитку сучасної української держави та громадянського суспільства. Було здійснено структурно-функціональний аналіз явища правової ідеології, запропоновано відповідний понятійний апарат, доведено необхідність розповсюдження правової ідеології в Україні через освітню систему, за допомогою засобів масової інформації та інших ідеологічних засобів, які б формували правосвідомість українських громадян. На підставі проведеного дослідження зроблено такі основні висновки.

1. Існування та розвиток будь-якої держави неможливі без прогнозування моделі ідеального правопорядку та спроб її реалізації, тобто правова ідеологія з'являється одночасно з суспільством, правовідносини в якому має скеровувати. Найбільш відомі на сьогодні концепції правової ідеології започатковані близько чотирьох сторіч тому. З того часу і до сьогодні світова спільнота керується ідеями різних форм та варіацій лібералізму, консерватизму, соціалізму, націоналізму. При всіх відмінностях (індивідуалізм, залежність від державного контролю та соціальні гарантії), вони взаємопов'язані та періодично змінюють одна одну.

Найвищого рівня розвитку правова ідеологія набула в ХХ ст.: культурологічний соціалізм отримав своє розповсюдження у миролюбних державах, мілітаристська форма ідеології відобразилася у націонал-соціалізмі та фашизмі, частково – у доктрині військового комунізму часів становлення СРСР. Ми переконані, що світовий прогрес призведе, хоча й поступово, до витіснення радикальних поглядів кращими зразками миролюбних ідеологій, спрямованих на задоволення правових потреб більшості громадян.

2. Романо-германська система правовідносин в Україні лобіює загальнолюдські цінності та правову захищеність населення. У таких умовах доцільним є максимальне використання можливостей пропагування престижу законослухняної поведінки та формування високого рівня правосвідомості громадян, де основними агентами впливу стають заклади освіти та засоби масової інформації.

3. Методологія дослідження правової ідеології ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, розвитку, системності, причинної обумовленості, а також низці теоретичних та конкретно-наукових методів. Їх застосування дозволяє виявити глобальний недолік будь-яких ідеолого-правових положень: відірваність теоретичних уявлень про можливе від практичної реалізації ідей.

4. Історичні витoki правової ідеології сягають епохи Середньовіччя та Нового часу. Видатний мислитель Н. Макіавеллі надав перший опис механізмів психологічного забезпечення влади (маніпулювання низинними інстинктами народних мас, використання методу «батоба і пряника», налагодження всеохоплюючого контролю церкви, пріоритет захисту приватної власності, застосування принципу «мета виправдовує засоби»). Б. Спіноза виступав за необхідність зосередження уваги державних правителів на людських якостях і недоліках, але не з метою маніпулювання народом, а для профілактики злочинів. Ж.-Ж. Руссо відстоював переваги всевладдя народу. І. Кант у ролі стимулу ідеальної поведінки визначав категоричний імператив почуття відповідальності перед всесвітом. Г. Гегель запропонував розподіл права на суб'єктивне, об'єктивне та абсолютне. Спільною для всіх мислителів того часу і невирішеною досі проблемою правової філософії вважається неможливість узгодити концепт природної рівності людей із їх тотальною нерівністю майновою.

5. Правова ідеологія може вважатися самостійним чинником державотворення та рушійною силою суспільно-політичних процесів, оскільки є підґрунтям системи всіх державних та громадських інститутів, а вони слугують механізмами її впровадження та критерієм якості й розповсюженості.

6. Як частина правосвідомості, правова ідеологія відображає дійсність через поведінку своїх носіїв. Відповідно відображається й рівень їх ідеологізованості – через якість правовідносин у певному суспільстві. Її характер та функції полягають у забезпеченні формування правових цінностей та дотримання їх у поведінці громадян.

7. Правова ідеологія впливає на сутність національної ідеї та політико-правову доктрину в частині уявлень про бажаний зміст та форму правової системи загальнодержавного рівня. З огляду на ліберальний вектор спрямованості державного ладу сучасності, вона є гарантом забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Особливо важливо це для молоді, яка потребує допомоги в визначенні базових світоглядних орієнтирів; представники старшого покоління значно менше зацікавлені сучасними ідеями розвитку права в Україні, оскільки віддають перевагу власному життєвому досвіду.

8. Сукупність ідей, що складають конгломерат уявлень про правову ідеологію, переважно ґрунтується на популізмі та ліберальних цінностях. Її доцільно визначати як «ідеологію державної демократії», акцентуючи увагу на створенні системи державного захисту громадян.

9. Система національної, політичної і правової ідеології у своїй сукупності взаємопов'язані з відповідною системою правовідносин та уособлюють правове спрямування держави як у внутрішньому контурі, так і в зовнішній політиці. Державний контроль за всіма проявами ідеологічних концептів за допомогою цілеспрямованої правової ідеології здатний забезпечувати профілактику радикальних політичних перетворень та правопорушень на ґрунті соціальної ворожнечі й ненависті. Забезпечення такого контролю автор пропонує вважати відображенням суспільно-громадянської ідеології.

10. Класичний позитивізм трактує ефективність здійснення правової ідеології у контексті загальної задоволеності держави і громадян станом суспільних правовідносин, неопозитивізм додає до цього оцінку чуттєвого правового досвіду, постпозитивізм приділяє підвищену увагу як стану речей, так і перспективам розвитку права та скеровує сучасне відносно можливостей прогресу. Але загалом представники всіх розгалужень позитивізму недостатньо враховують суспільну динаміку та у своїх висновках відстають від реалій сьогодення.

11. У межах природничо-правової моделі правова ідеологія представлена переважно лобіюванням прав та свобод широких верств населення, одночасно закріплюючи монополію влади на право та відсторонюючи від неї громадянина як активного члена суспільства. Внаслідок цього правові реалії задовольняють наших співгромадян меншою мірою, ніж європейців – правовідносини в їх країнах. Автор пропонує вважати таку модель матеріально-сутнісною складовою правової ідеології.

12. Екзистенціалістський підхід визначає правову ідеологію за допомогою рефлексії громадян щодо стану їх правосвідомості, справедливості правовідносин, якості представленості прав та свобод людини на всіх рівнях суспільного та особливо індивідуального життя.

13. З феноменологічних позицій правова ідеологія представлена сукупністю суспільно-правових процесів та явищ, пов'язаних зі станом реалізації права в суспільстві: правова чи протиправна поведінка, особливості правової психології та ставлення до права, розуміння громадянами власного правового статусу та

можливостей його впливу на правовідносини тощо. Герменевтичний ракурс правової ідеології полягає тут у виявленні недоліків правового досвіду та вдосконаленні правової дійсності, на тлі якої з'являється можливість бачення недоліків більш високого рівня узагальнення.

14. У сучасній Україні перевага віддається ліберальній правовій доктрині з елементами консерватизму та соціалізму, інші ідеологічні течії (анархізм, націоналізм, фемінізм, екологізм, глобалізм та антиглобалізм, релігійний фундаменталізм) представлені незначною мірою. При цьому в суспільній думці представлені три основні бачення майбутнього: входження до складу Європейського Союзу, укладання політико-економічних союзних відносин із Російською Федерацією та розбудова незалежної від наддержавних утворень країни. Впродовж останніх двох років особливої популярності набрав євроінтеграційний вектор. Одним зі здобутків українського державотворення слід вважати відмову від монополю-державних ідеологічних стереотипів та наявність можливостей для волевиявлення широких верств населення.

15. Сучасна правова ідеологія становить собою поєднання синусоїдних обертів лібералізму та соціальної демократії. Ці політико-правові течії змінюють одна одну після реалізації задумів, за яких вони отримали преференції (наприклад, утвердження прав для приватного бізнесу та необхідність соціальних дотацій малозабезпеченим верствам населення). Серед відносно нових ідеологічних течій найбільш помітними є неоконсерватизм (поєднання консервативного державного контролю з широким соціальним забезпеченням населення) та плюралізм (делегованість влади різноманітним соціальним інституціям, зниження цензури тощо).

16. Спроби створення незалежної української державності на початку ХХ ст. характеризуються намірами українських політиків запровадити в життя прогресивні ідеї марксизму (подолання класової нерівності, підтримка робітничих та громадянських рухів тощо) та обрати один із трьох варіантів розвитку України: долучитися до федеративної Росії, стати рівноправною республікою в складі Радянського Союзу або відстоювати незалежність від будь-якого державного утворення. Видатні українські ідеологи тих часів були в певному сенсі пророками: М. Грушевський передбачив сучасну федеративність Росії, місце України в ній, а пізніше став на позицію незалежності України; В. Винниченко окреслив напрями реформування державної системи на соціально-демократичний, а потім соціалістичний лад; М. Міхновський, а після нього Д. Донцов бачили Україну українською та незалежною ні від кого.

17. Після поразки українських визвольних змагань початку ХХ ст. правова ідеологія в Україні була підкорена єдиній радянській комуністичній доктрині, з уніфікаційними рисами якої боролися українські націонал-комуністи. Проти насильницького насадження радянської ідеології українці боролися навіть зі зброєю в руках. Зокрема, Організація українських націоналістів здійснювала спроби відвоювати незалежність для України, пробувала співпрацювати з Третім

Рейхом під час Другої світової війни та створила в 1941-1942 рр. власні військові об'єднання («Поліська січ», Українська повстанська армія), які воювали на два фронти – проти німецьких окупантів та радянської влади.

18. Новітня правова ідеологія України базується на пережитках радянського громадянського безправ'я та західних правових демократично-ліберальних правах і свободах, зокрема прагненні створити громадянське суспільство, підняти національний престиж та рівень патріотизму громадян. Ці ідеологічні сподівання опираються на загальнолюдські цінності та становлять собою систему, яку ми пропонуємо називати ідеологією захисту особистості.

19. Українське сьогодення характеризується розвитком соціального забезпечення населення, формуванням суверенного державного ладу на основі об'єднання «державоцентричної» та «людиноцентричної» моделі. Основною ознакою часу автору видається ідеолого-правовий вплив реалій сучасності на виховання нового українського громадянина – незалежну особистість ліберального типу, обізнану щодо своїх прав та можливостей їх захисту і відстоювання.

20. Основні складові громадянського суспільства в нашій країні допоки ще знаходяться у процесі розвитку: теоретичні правові настанови ще не стали повсякденною нормою у побутових стосунках. Українські громадяни звикли до формалізованого та бюрократичного ставлення держави до громадян за часів попереднього радянського режиму. Тому актуальною є не лише необхідність опанування нової правової ідеології та правовідносин демократичного зразка, а й потреба подолання застарілих стереотипів поведінки та уявлень про правопорядок.

21. Український потенціал правової ідеології спрямовується на трансформацію формального у правовій системі у фактичне в правовідносинах: дотримання правових цінностей високорозвиненої держави, підтримка не лише правових, а й культурних інтересів. Правову систему нашого суспільства найбільш повно можна означити як неоліберальну, чії принципи доцільно впроваджувати через ЗМІ, освітні установи та ін. Окрім консолідації суспільства, такі заходи мають потенціал для профілактики правового невігластва та злочинності.

22. Проведене нами дослідження засвідчує визначальне місце правової ідеології в Україні та значущий її потенціал для розвитку й формування громадянського суспільства, правосвідомості та зміни правової реальності не лише сьогодення, а й майбутнього. У зв'язку з цим актуальною є необхідність формування не лише правосвідомості громадянського загалу, але й приділення особливої уваги професійній правосвідомості правників як носіїв правових ідеалів нової правової ери, яку створюємо всі ми спільними зусиллями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Луцький А. І. Правова ідеологія в українській державі і громадянському суспільстві : [монографія] / А. І. Луцький. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2013. – 276 с.
2. Луцький А. І. Формування та розвиток правової ідеології в Україні : [монографія] / А. І. Луцький. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 312 с.

Статті:

3. Луцький А. І. Філософсько-правові підходи до розуміння структури та змісту правової ідеології / А. І. Луцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 7. – С. 25–31.
4. Луцький А. І. Правова ідеологія в поглядах М. Драгоманова / А. І. Луцький // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 7. – С. 26–32.
5. Луцький А. І. Правовий зміст ідеології українського консерватизму / А. І. Луцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 8. – С. 32–39.
6. Луцький А. І. Правова ідеологія після поразки українських визвольних змагань 1917–1922 рр. та період спроб відновлення української державності / А. І. Луцький // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 8. – С. 38–45.
7. Луцький А. І. Формування наукової думки про правову ідеологію : етапи розвитку / А. І. Луцький // Європейські перспективи. Науково-практичний журнал. – Київ, 2013. – № 9. – С. 213–219.
8. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на розвиток громадянського суспільства в Україні / А. І. Луцький // Наше право. Науково-практичний журнал. – Київ, 2013. – № 10. – С. 189–194.
9. Луцький А. І. Взаимосвязь и взаимодействие национальной, политической и правовой идеологии / А. И. Луцкий // *Legea și viața*. Международныи научно-практический правовой журнал. – Республика Молдова, 2013. – № 12/3 (264). – С. 153–155.
10. Луцький А. І. Сучасна філософсько-правова та теоретико-правова думка про правову ідеологію (досвід України та пострадянських країн) / А. І. Луцький // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2013. – № 4. – С. 24–30.
11. Луцький А. І. Правова ідеологія як складова державницької ідеології / А. І. Луцький // Право і суспільство. Науковий журнал. – 2013. – № 6. – С. 48–52.

12. Луцький А. І. Роль правової ідеології в розбудові соціальної правової держави в Україні / А. І. Луцький // Філософські та методологічні проблеми права. Науковий журнал. – Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2013. – № 1–2 (5–6). – С. 82–93.
13. Луцький А. І. Ідеологічні чинники впливу на розвиток сучасної Української держави / А. І. Луцький // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 8. – С. 114–120.
14. Луцький А. І. Формування громадянського суспільства в Україні та місце правової ідеології в системі регулювання суспільних відносин / А. І. Луцький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 187–190.
15. Луцький А. І. Місце правової ідеології в розбудові соціальної і правової держави в Україні / А. І. Луцький // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 7. – С. 27–30.
16. Луцький А. І. Загальнонаукові та конкретно наукові методи пізнання правової ідеології / А. І. Луцький // Наше право. Науково-практичний журнал. – Київ, 2014. – № 2. – С. 189–193.
17. Луцький А. І. Методологія дослідження правової ідеології крізь призму аналізу фундаментальних принципів та теоретичних наукових принципів / А. І. Луцький // Європейські перспективи. Науково-практичний журнал. – Київ, 2014. – № 2. – С. 167–171.
18. Луцький А. І. Парадигма розвитку правової ідеології в українському суспільстві й державі / А. І. Луцький // Філософські та методологічні проблеми права. Науковий журнал. – Київ, 2014. – № 2. – С. 152–163.
19. Луцький А. І. Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології / А. І. Луцький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – Київ, 2014. – № 2 (8) – С. 50–60.
20. Луцький А. І. Методологічні підходи до визначення взаємозв'язку національної, політичної та правової ідеологій / А. І. Луцький // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2014. – № 4/2014 (360). – С. 26–32.
21. Луцький А. І. Сутнісно-функціональна характеристика правової ідеології / А. І. Луцький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 25. – С. 278–282.
22. Луцький А. І. Позитивіська інтерпретація правової ідеології та межі її застосування в сучасній Україні / А. І. Луцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 9. – С. 26–31.
23. Луцький А. І. Втілення основних засад правової ідеології в поглядах Т. Г. Шевченка / А. І. Луцький // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2014. – Вип. 1. – Т. 3. – С. 264–268.

24. Луцький А. І. Правова ідеологія в системі правової свідомості / А. І. Луцький // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 8. – С. 25–27.

25. Луцкий А. И. Идеологические факторы влияния на развитие современного украинского государства / А. И. Луцкий // Правовое государство : теория и практика. Международный общественно-политический и научно-правовой журнал. – Республика Башкортостан, 2014. – № 2 (36) 2014. – С. 11–16.

26. Луцький А. І. Формування духовної ідеології та морально-етичних засад у філософсько-правових поглядах Івана Франка / А. І. Луцький // Право і суспільство. Науковий журнал. – 2014. – № 4. – С. 26–32.

27. Луцький А. І. Основні феноменологічні концепції права та їх вплив на зміст правової ідеології / А. І. Луцький // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 9. – С. 31–36.

28. Луцький А. І. Вплив ідей екзистенціалізму на право та правову ідеологію / А. І. Луцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 10. – С. 20–25.

29. Луцький А. І. Основні рівні позитивістського трактування правової ідеології / А. І. Луцький // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 10. – С. 24–31.

30. Луцький А. І. Відображення правової ідеології у природньо-правових дослідженнях філософів XVI–XVII ст. / А. І. Луцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2015. – Вип. 11. – С. 25–31.

31. Луцький А. Екзистенціалістський підхід до правової ідеології / А. Луцький // Jurnalul juridic national : Teorie și Practică. Международный научно-практический правовой журнал. – Республика Молдова, 2015. – № 2(12). – С. 11–15.

32. Луцкий А. И. Интеграция правовых идей и течений в формирование правовой идеологии как признак современного цивилизационного процесса / А. И. Луцкий // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Международный научно-практический правовой журнал. – Россия, г. Курск, 2015. – № 3 (105), Март. – С. 48–51.

33. Луцький А. І. Вітчизняна правова думка кінця XIX – початку XX ст. як складова правової ідеології сучасної української держави / А. І. Луцький // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2015. – Вип. 11. – С. 18–24.

34. Луцький А. І. Інтеграція правових ідей і течій у формуванні правової ідеології як ознака сучасного цивілізаційного процесу / А. І. Луцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 12. – С. 25–32.

Праці апробаційного характеру:

35. Луцький А. І. Науково-практичний потенціал типів праворозуміння (на прикладі аналізу окремих статей Конституції України) / А. І. Луцький // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права : матеріали V Міжнар. наук.-теор. конф. (Київ, 17 листопада 2012 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 146–148.
36. Луцький А. І. Основні філософсько-правові підходи до розуміння структури правової ідеології / А. І. Луцький // Наука та освіта XXI століття : матеріали звіт. викл. та студ. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 30 квітня 2013 р.). – Івано-Франківськ, 2013. – С. 66–69.
37. Луцкий А. И. Интегративный характер категории правовой идеологии (на стыке философии права, теории государства и права, истории политико-правовых учений, социальной философии) / А. И. Луцкий // Правовое регулирование сотрудничества Украины и Молдовы с Европейским Союзом : материалы Международной конференции. – Украина–Молдова, Трускавец ; Кишинев, 2014. – С. 73–78.
38. Луцький А. І. Правова ідеологія та основні етапи громадянського суспільства / А. І. Луцький // Особливості формування законодавства України : філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 06 берез. 2014 р.). – Івано-Франківськ, 2014. – С. 74–77.
39. Луцький А. І. Про правову ідеологію та правову психологію в юридичному світогляді / А. І. Луцький // Актуальні проблеми юридичної психології : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). – К., 2014. – С. 279–280.
40. Луцький А. І. Позитивіський підхід до розуміння правової ідеології / А. І. Луцький // Наука та освіта XXI століття : матеріали звіт. викл. та студ. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 30 квіт. 2014 р.). – Івано-Франківськ, 2014. – С. 66–69.
41. Луцький А. І. Вітчизняна правова ідеологія : між позитивізмом та феноменологією / А. І. Луцький // Актуальні проблеми становлення та розвитку держави і права України : матеріали Міжвуз. наук. семінару (Івано-Франківськ, 09–10 жовт. 2014 р.). – Івано-Франківськ, 2014. – С. 3–6.
42. Луцький А. І. Відображення позитивіської правової ідеології в системі кримінального права України / А. І. Луцький // Актуальні проблеми кримінального права : матеріали Міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2014 р.). – К., 2014. – С. 54–57.
43. Луцький А. І. Правова ідеологія в системі регулювання суспільних відносин / А. І. Луцький // Законодавство України : історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 05–06 груд. 2014 р.). – Запоріжжя, 2014. – С. 12–14.

44. Луцький А. І. Основні постпозитивіські підходи до розуміння правової ідеології та критика ідей позитивізму / А. І. Луцький // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 12–13 груд. 2014 р.) : У 2 ч. – Херсон. – Ч. I. – С. 16–19.
45. Луцький А. І. Неопозитивістське трактування правової ідеології та його практичні наслідки / А. І. Луцький // Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 грудня 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 26–28.
46. Луцький А. І. Парадигма становлення правової ідеології в сучасному українському суспільстві / А. І. Луцький // *Právna veda a prax v tretom tisícročí. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie.* – Košice, 27–28 február 2015. – Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. – С. 13–14.
47. Луцький А. І. Відображення ідей екзистенціалізму в правовій ідеології сучасної української держави / А. І. Луцький // Особливості формування законодавства України : філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 27 березня 2015 р.). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 4–6.
48. Луцький А. І. Взаємодія правової ідеології та правової психології в соціальній правосвідомості / А. І. Луцький // Юридична психологія в Україні : здобутки та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 квітня 2015 р.). – К., 2015. – С. 34-37.
49. Луцький А. І. Відображення правової ідеології у правосвідомості юриста / А. І. Луцький // Наука та освіта XXI століття : матеріали звіт. викл. та студ. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 07 травня 2015 р.). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 3–5.

АНОТАЦІЯ

Луцький А.І. Правова ідеологія в українському державотворенні: теорія і практика. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2015.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню ролі правової ідеології в забезпеченні розвитку сучасної української держави та громадянського суспільства, розробленні гносеологічних, онтологічних та акмеологічних передумов практичного застосування одержаних знань.

У дисертації надано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема: представлено концепцію розгляду основних механізмів розповсюдження правової

ідеології в сучасному суспільстві; обґрунтовано інтегративний характер категорії правової ідеології; висвітлено структуру правової ідеології як сукупності раціональних та ірраціональних елементів, що є наслідком цілеспрямованого стимулюючого впливу держави чи спонтанного розвитку суспільної думки щодо змісту, цілей та призначення права в процесі регулювання суспільних відносин; визначено системно-функціональні взаємозв'язки правової ідеології, національної ідеї та політико-правової доктрини; запропонований концептуальний підхід до розуміння процесу інтеграції правових ідей і течій у формуванні правової ідеології як ознаки сучасного цивілізаційного процесу, що передбачає єдність гілок влади, підтримку влади народом і забезпечення йому законодавчих можливостей бути активним учасником суспільно-політичного життя, рівність інтересів та обов'язків всіх суб'єктів державотворення; доведено, що поступальний розвиток правової ідеології представлений циклічністю домінування ідей лібералізму, соціал-демократії та консерватизму; визначено сукупність ідеологічних чинників впливу на розвиток сучасної української держави та роль правової ідеології в розбудові соціальної правової держави в Україні; встановлено особливості парадигми та основні детермінанти розвитку правової ідеології в українському суспільстві і державі.

Ключові слова: правова ідеологія, політико-правова доктрина, лібералізм, соціал-демократія, консерватизм, ідеологічні чинники, соціальна правова держава, парадигма, детермінанти.

АННОТАЦІЯ

Луцкий А.И. Правовая идеология в формировании Украинского государства: теория и практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Открытый международный университет развития человека «Украина», Киев, 2015.

Диссертация посвящена обоснованию роли правовой идеологии в обеспечении развития современного украинского государства и гражданского общества, разработке гносеологических, онтологических и акмеологических предпосылок практического применения полученных знаний.

В диссертации предложен ряд новых концептуальных положений, выводов и рекомендаций, имеющих важное теоретическое и практическое значение, в частности: представлена концепция комплексного и интегративного рассмотрения основных механизмов распространения правовой идеологии в современном обществе и освещены факторы, обуславливающие недоверие государства и граждан к общественным институтам, гражданским объединениям, плюралистическим источникам и возможностям идеологического воздействия; обоснован интегративный характер категории правовой идеологии, являющейся

систематизацией и обобщением знаний в плоскости теории государства и права, истории политико-правовых учений, философии права, социальной философии и других отраслей знания; освещена структура правовой идеологии как совокупности рациональных и иррациональных элементов, что является следствием целенаправленного стимулирующего воздействия государства и отдельных институтов гражданского общества на формирование восприятия права и правопорядка или спонтанного развития общественного мнения относительно содержания, целей и назначения права в процессе регулирования общественных отношений; определены системно-функциональные взаимосвязи правовой идеологии, национальной идеи и политико-правовой доктрины, благодаря которым происходит трансформация населения определенной территории в единый народ на основе создания и функционирования гражданского общества. При этом социальная сфера на государственном уровне представляет собой систему, содержащую определенную модель (правовую идеологию), объект (национальную идею) и субъект управления (политико-правовую доктрину).

Предлагается системное видение взаимосвязи и взаимодействия национальной, политической и правовой идеологии как комплекса ценностей и программ их реализации, их общих черт и принципиальных отличий; предоставлен концептуальный подход к пониманию процесса интеграции правовых идей и течений в формировании правовой идеологии как признака современного цивилизационного процесса, предусматривающего единство ветвей власти, поддержку власти народом и обеспечение ему законодательных возможностей быть активным участником общественно-политической жизни, наличие правовых гарантий для политической оппозиции, равенство интересов и обязанностей всех субъектов государственного устройства, социально-ориентированную экономику и защиту частной собственности; доказано, что поступательное развитие правовой идеологии представлено цикличностью доминирования идей либерализма, социал-демократии и консерватизма, хотя каждый раз они выступают в слегка обновленной политико-правовой форме; определена совокупность идеологических факторов, воздействующих на развитие современного украинского государства и роль правовой идеологии в построении социального правового государства в Украине; установлены особенности парадигмы и основные детерминанты развития правовой идеологии в украинском обществе и государстве.

Проведенное исследование позволило автору усовершенствовать: концептуальное видение этапов развития научной мысли о правовой идеологии в контексте основных идеологических течений, определяющих правовую жизнь общества; методологические основы изучения правовой идеологии как системы научных принципов, форм и средств исследовательской деятельности; понимание сущности факторов, обуславливающих динамичность правовой идеологии, и направленности основных ее функций; представление о современной правовой идеологии как составляющей идеологии государственной демократии;

теоретические основы современных концепций правовой идеологии в границах позитивизма, юснатурализма, экзистенциализма и феноменологического подхода; понимание доктрины либерального консерватизма и теории правового неолиберализма как интегративной совокупности правовых и моральных норм, определяющих личностные ориентиры поведения в плоскости действующих социальных норм и нормативно-правового регулирования; представление о психологическом механизме воздействия тоталитарных правовых идеологий на личность; концепцию социально-правового государства и модели взаимодействия государства и гражданина; критерии воздействия правовой идеологии на развитие гражданского общества.

В диссертации получило дальнейшее развитие: обоснование исторической обусловленности и взаимосвязей современных направлений правовой идеологии; базовые философские концепты правовой идеологии и их значение для обеспечения правомерного поведения граждан; представление о сущности и структурных компонентах правосознания; понимание специфичности украинского варианта либеральной доктрины; определение сущности современных цивилизационных процессов в Украине как плюралистических (эклектических); обобщение относительно особенностей правовой идеологии в политической и правовой философии XVI – XX ст. и начала XXI ст.; характеристика сущности и специфики правовой идеологии в программах украинских политических партий конца XIX – начала XX ст., после поражения украинских освободительных движений 1917-1921 гг. и в период попыток восстановления украинской государственности; перечень детерминант воздействия правовой идеологии на развитие гражданского общества в Украине; содержательное наполнение понятия теоретико-практического (профессионально-правового) правосознания юристов как разновидности правового сознания.

Ключевые слова: правовая идеология, политико-правовая доктрина, либерализм, социал-демократия, консерватизм, идеологические факторы, социальное правовое государство, парадигма, детерминанты.

ANNOTATION

Lutskyi A.I. Legal Ideology in the Ukrainian State Formation: Theory and Practice. – *Manuscript.*

A thesis for the Doctoral degree in Law, Speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – Open International University of Human Development «Ukraine», Kyiv, 2015.

The thesis is concerned with justification of the role of legal ideology in developing the modern Ukrainian state and civil society, working out the gnosiological, ontological and acmeological conditions of application of received knowledge.

The thesis dwells upon some conceptual statements, conclusions and recommendations which have essential theoretical and practical significance, in

particular: the concept of the main mechanisms of the legal ideology propagation in the modern society is presented; the integrative character of the legal ideology is substantiated; the legal ideology structure is highlighted as a complex of the rational and irrational elements, that is a result of the goal-oriented stimulating influence of the state or spontaneous development of the social opinion on the content, goals and mission of law in the process of the social relations regulation; the system-functional correlation of the legal ideology, national idea and political-legal doctrine is defined; the conceptual approach to perception of the integration process of legal ideas and directions in the formation of the legal ideology as a feature of the modern civilizing process is offered, that presupposes the unity of branches of power, support of the power by the people and providing them with the legislative possibilities to be active participants in the social-political life, equality of interests and duties of all subjects of state formation; it is proved that progressive development of the legal ideology is presented by recurrence of prevailing ideas of liberalism, social-democracy and conservatism; the list of the ideological factors influencing the development of the modern Ukrainian state and role of legal ideology in the formation of the social legal state in Ukraine is defined; the specifics of the paradigm and the main determinants of the legal ideology development in the Ukrainian society and state are determined.

Keywords: legal ideology, political-legal doctrine, liberalism, social-democracy, conservatism, ideological factors, social and legal state, paradigm, determinants.